

RADOSŁAW FRAN CZAK* – POZNAŃ

OPRAWY WOLUMINÓW Z KSIĘGOZBIORU KANONIKA GNIEŹNIEŃSKIEGO LEONARDA WALKONOWSKIEGO W ZASOBACH ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO W GNIEŹNIE¹

W październiku 2014 r. na łamach „Archiwisty Polskiego” piszący te słowa opublikował artykuł dotyczący fragmentu księgozbioru kanonika gnieźnieńskiego Leonarda Walkonowskiego (ok. 1550-1617)². Zostały w nim opisane woluminy, które skatalogowano w ramach projektu *Inwentaryzacji zasobu biblioteki katedralnej w Gnieźnie*, pod kierownictwem dr Piotra Pokory³. Postępujące prace nad tworzeniem katalogu sprawiły, że odnaleziono czternaście dalszych ksiąg należących do wspomnianego kanonika⁴. Każdy z obiektów posiada proveniencję Leonarda Walkonowskiego informującą, że wszystkie one przeszły po jego śmierci w posiadanie Kapituły Katedralnej w Gnieźnie, co potwierdzają dodatkowe wpisy lub pieczętki.

Część woluminów jest częściowo uszkodzona lub posiada oprawy pozbawione zdobień. Na obiekty te składa się sześć ksiąg zawierających następujące druki:

1. św. Hieronim, *Opera*, tomy od szóstego do dziewiątego, wydane w oficynie Christoph'a Plantina w Antwerpii w latach 1578-1579⁵. Grzbiet oprawy druku

* Radosław Franczak – mgr historii; doktorant w Instytucie Historii UAM w Poznaniu; e-mail: rad.fran7@gmail.com

¹ W tym miejscu pragnę podziękować mgr Jakubowi Łukaszewskiemu i mgr Michałowi Muraszko za wszelką pomoc przy powstawaniu niniejszego artykułu. Ponadto chciałbym złożyć także wyrazy podziękowania Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdrój, a zwłaszcza jego pracownikom p. Teresie Windyk i p. Ewie Kłonowskiej za przesłanie materiałów dotyczących papierni w Krępej.

² R. Franczak, *Pozostałości księgozbioru kanonika gnieźnieńskiego Leonarda Walkonowskiego w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, *Archiwista Polski*, 3 (2014) s. 31-39.

³ Projekt jest realizowany w ramach grantu finansowanego z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki MNiSW (nr 11H 12 0179 81).

⁴ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (dalej: AAGn.), sygn.: BK305; BK543; BK738; BK856; BK866; BK989; BK1055; BK1082; BK1298; BK1303; BK1593; BK1649; BK 1686; BK1935.

⁵ AAGn., sygn. BK1303; Niniejszy druk został wymieniony także w spisie: *Katalog ks. Korytkowskiego* (dalej: *Katalog*), rkps w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, brak sygnatury, s. 424-425, nr 116.

wzmocniono fragmentami rękopisu z XIV w. Natomiast na wyklejce znajduje się filigran należący prawdopodobnie do papierni Claudea Denisea w Troyes we Francji. Przedstawia on tarczę z inicjałami DC, koronę i napis CDENISE⁶.

2. św. Antonin Pierozzi, *Summae Sacrae Theologiae*, tom pierwszy, wydany w oficynie Lucantonio Giunty w Wenecji w 1582 r.⁷ Na wyklejce znajduje się znak wodny z przedstawieniem baselstaab, czyli charakterystycznej krzywaśni pastorału z przedstawień herbowych z obszaru Bazylei, pochodzący prawdopodobnie z papierni Nicolasa Heuslera⁸.

3. św. Antonin Pierozzi, *Summae Sacrae Theologiae*, tom drugi, wydany w oficynie Lucantonio Giunty w Wenecji w 1582 r.⁹ Znak wodny na wyklejce jest taki sam, jak w poprzednim woluminie. Można więc łączyć go z papiernią Nicolasa Heuslera.

4. św. Antonin Pierozzi, *Summae Sacrae Theologiae*, tom trzeci, wydany w oficynie Lucantonio Giunty w Wenecji w 1582 r.¹⁰

5. św. Antonin Bellarmin, *De Controversiis*, wydane w oficynie Dawida Sartoriusa w Ingolstadt 1586 r.¹¹

6. Benito Pereyra, *De Communibus omnium*, tom piętnasty, wydany w oficynie Lazarusa Zetznera w Kolonii w 1595 r.¹²

Pozostałe osiem woluminów odznacza się interesującymi oprawami. Pierwszy spośród nich o wymiarach 333×223×68 mm zawiera dzieło *De Divinis Catholicae* wydane w Kolonii w 1568 r. w oficynie Gervinusa Caleniusa i spadkobierców Iohannesa Quentela¹³. Oprawa tego druku została wykonana z desek, które powleczone brązową skórą i zaopatrzone w zapinki mosiężno-skórzane. Niemal identyczna dekoracja górnej jak i dolnej okładziny opiera się na kompozycji ramowej, wykonanej za pomocą wycisku dwóch radełek. Różnica polega jedynie na ozdobieniu górnej okładziny skrótem tytułu oprawionego dzieła. Zewnętrzzną ramę tworzy wycisk radełka z półpostaciowymi wizerunkami starotestamentowych proroków umieszczonych pod łukiem arkadowym. Powierzchnię pomiędzy nimi wypełnia dekoracja roślinna oraz ramki z napisami identyfikacyjnymi. Na niniejszym wycisku radełka znajduje się także data: 1539, prawdopodobnie odnosząca się do czasu jego wykonania. W wewnętrzzną ramę wkomponowano wyciski innego radełka. Przedstawiają one medaliony popiersiowe, które oddziela ornament kandelabrowo-roślinny. Zwierciadło zostało wypełnione dwoma równoległymi wyciskami wspomnianego już radełka z wizerunkami postaci biblijnych. Kompartymenty grzbietu książki ujęto w kilka linii. Niestety trudne do określe-

⁶ Ch. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier, des leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, Leipzig 1923, vol. 3, nr 9334-9335.

⁷ AAGn., sygn. BK 989; *Katalog*, s. 3-4 nr 16.

⁸ Briquet, *Les filigranes*, vol. 1, nr 1321; Niniejszy filigran znany jest także z wyklejki innego woluminu opisywanego we wcześniejszym artykule, zob. Franczak, *Pozostałości*, s. 35.

⁹ AAGn., sygn. Bk 1649; *Katalog*, s. 3-4 nr 16.

¹⁰ AAGn., sygn. BK738; *Katalog*, s. 3-4 nr 16.

¹¹ AAGn., sygn. BK1298.

¹² AAGn., sygn. BK305.

¹³ AAGn., sygn. BK866; *Katalog*, s. 386-387, nr 59.

nia wydaje się miejsce wykonania oprawy, czego też nie ułatwia przycięty znak wodny na wyklejce. Problemy sprawia także dokładne ustalenie czasu opracowania druku i pozyskania go przez Walkonowskiego. Jako termin *a quo* można przyjąć czas wydania druku, czyli 1568 r., a jako termin *ad quem* datę śmierci kanonika w 1617 r.

Oprawy dwóch kolejnych egzemplarzy są niezwykle wartościowe ze względu na nietypowy superekslibris L. Walkonowskiego. Pierwszy wolumin (332×227×43 mm) zawiera druk *Operum* autorstwa św. Hilarego z Poitiers wydany w 1572 r., w oficynie Sebastiena Nivellego¹⁴. Oprawę sporządzono z tektury, którą obleczono pergaminem. Na dłuższych brzegach widoczne są ślady po rzemieniach lub taśmach do wiązania. Dekorację wykonano w całości metodą tłoczenia na złoto. Kompozycję górnej i dolnej okładziny oparto na ramie wykonanej za pomocą radełka z motywem plecionki, w której narożnikach umieszczono tłoczenia z motywem roślinnym. W centrum zwierciadła górnej okładziny wyciśnięto plakietę (69×53 mm) z przedstawieniem ukrzyżowanego Chrystusa i napisem w otoku: *CHRISTVS FACTVS EST PRO NOBIS OREDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS PHI*. Poniżej oraz powyżej plakiety wyciśnięto informacje na temat autora: *D. HILARII PICTAVORU // EPISCOPI* i datę: *1603*. Natomiast w centrum dolnej okładziny znajduje się superekslibris introligatorski z herbem Poraj, który wykonano za pomocą wycisków trzech różnych tłoków. Pierwszy przedstawia wspomniane godło herbowe, które wkomponowano w drugi wycisk (44×36 mm) z tarczą w typie turniejowym. Trzeci (70×53 mm) okalający dwa wcześniejsze wyciski stanowi dwustrefowy pierścień z wieńcem i dewizą: *ALCIORA TE NE SCRVTATVS FVERIS SED QUAE PRAECEPT TIBI DOMINVS COGITA ECCLESIASTI[cus]*. Wokół umieszczono inicjały: *L[eonardus] P[obiedziscensis] T[heologiae] D[occtor] C[anonius] O[fficialis] G[nesnensis]* (il. 1). Za utożsamieniem powyższego znaku własnościowego z Leonardem Walkonowskim z Pobiedzisk, przemawia tytuł doktora teologii oraz sprawowanie przez niego urzędu oficjała gnieźnieńskiego od 1597 r., do co najmniej 1605 r.¹⁵ W omawianej oprawie użyto nietypowej formy inicjałów właściciela. Zamiast pierwszej litery nazwiska *W[alkonovius]*, zastosowano pierwszą literę odnoszącej się do nazwy miejscowości, z której pochodził kanonik, czyli *P[obiedziscensis]*. Taka forma inicjałów jest niezwykle rzadko spotykana¹⁶. Dodatkowym odkryciem jest fakt, że Leonard Walkonowski sygnował się herbem Poraj¹⁷. Znajdujący się na wyklejce prezentowanego woluminu znak wodny przedstawia dwie wieże z bramą i napisem w otoku: *GRVNEBERG* (il. 2). Niniejszy filigran pochodzi z zielonogórskiej

¹⁴ AA Gniezno, sygn. BK1593; *Katalog*, s. 422-423, nr 90.

¹⁵ AA Gniezno, sygn.: A. Cons. A 112, k. 1r.-260r.; A. Cons. A 113, s. 1-487.

¹⁶ Analogiczna sytuacja występuje w przypadku superekslibrisów na oprawach ksiąg należących do Stanisława Sędziwoja Czarnkowskiego z Czarnkowa, M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Superekslibrisy Polskie XVI-XVIII w. Centuria Druga*, Warszawa 2001, s. 46, tab. 6; Por. K. Piekarski, *Superekslibrisy Polskie od XV do XVIII wieku*, Kraków 1929; M. Sipayło, *Superekslibrisy Polskie XV-XVIII w.*, Warszawa 1988.

¹⁷ K. Niesiecki wymienia Walkonowskich herbu Wierusz oraz Walkonowskich bez podania herbu, *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. t. IX*, wyd. przez J. N. Bobrowicza, Lipsk 1842, s. 222.

papierni w Krępej na Dolnym Śląsku¹⁸. Niestety na jego podstawie trudno jednoznacznie stwierdzić, gdzie druk został oprawiony. Natomiast czas wykonania oprawy można ustalić na 1603 r., czyli w oparciu o datę umieszczoną na górnej okładzinie. Prawdopodobnie w okolicach tego właśnie roku Walkonowski nabył niniejszy druk.

Drugi nietypowy superekslibris posiada oprawa druku *Operum* św. Jana Chryzostoma wydanego przez Domenico Nicolini da Sabbio w Wenecji w 1583 r.¹⁹ Wymiary woluminu to 226×166×60 mm. Oprawę wykonano z tektury, którą obciągnięto pergaminem i zaopatrzone w taśmy do wiązania na dłuższych brzegach, na co wskazują ich pozostałości. Dekoracja obu okładek w całości opracowana na złoto, opiera się na ramie wykonanej za pomocą dwóch linii, której narożniki wypełniają plakiety maureskowo-wstęgowe (68×53 mm). Różnica pomiędzy górną, a dolną okładziną polega na odmiennym wypełnieniu centrum zwierciadeł. Na środku górnej okładziny umieszczono wycisk plakiety (68×55 mm) z monogramem *IHS*, krzyżem i trzema gwoźdźmi otoczonymi płomieniami, wieńcem cierniowym oraz pierścieniem z nieczytelną dewizą. Powyżej plakiety odcisnięto informacje dotyczące oprawionego dzieła. W przypadku dolnej okładziny jej centrum stanowi superekslibris introligatorski wykonany z trzech wycisków tłoków (il. 3). Wycisk z pierwszego stanowi godło herbu Poraj. Został on umieszczony w centrum drugiego (41×35 mm), tarczy turniejowej. Trzeci wycisk (62×35 mm) otaczający pozostałe przedstawia pierścień z wieńcem i dewizą: *ALCIORA TE NE SCRVTATVS FVERIS SED QUAE PRAECEPTI TIBI DOMINVS COGITATA ECCLESIASTII[cus]*. Powyżej oraz poniżej umieszczono inicjały: *L[eonardus] P[obiedziscensis] T[heologiae] D[octo]r C[anon]ic]us O[ff]ic]ialis G[nesnensis]* i datę: 1601. Na grzbiecie kompartymenty wydzielają podwójne linie. Całości dopełniają wyciski o motywie floralnym. Użycie także na drugiej oprawie inicjału *P[obiedzisciensis]* zamiast inicjału *W[alconovius]* wskazuje, że nie był to zabieg jednorazowy. Natomiast znajdujący się na wyklejce filigran z herbem Doliwa, należy łączyć z papiernią Jana Rozdrażewskiego w Murowanej Goślinie pod Poznaniem²⁰. Można zatem przypuszczać, że oprawę wykonano w warsztacie lokalnego introligatora. Data znajdująca się na dolnej okładzinie sugeruje, że opisywana

¹⁸ Briquet, *Les filigranes*, vol. 1, nr 2308; F. Hössle, *Die Papiermühle Krampe bei Grünberg*, „Der Papierfabrikant”, Bd. 33, 1935, Nr. 43, s. 359, Abb. 44; Więcej na temat papierni w Krępej zob. K. Małczyńska, *Dzieje Starego Papiernictwa Śląskiego*, Wrocław-Kraków-Warszawa 1961, s. 27, 29, 39, 85-87, 98, 120, 131, 149, 154, 156; H. Schmidt, *Geschichte der Stadt Grünberg in Schlesien*, Grünberg 1922, s. 253-266.

¹⁹ AAGn., sygn. BK856.

²⁰ Briquet, *Les filigranes*, vol. 1, nr 2037; W. Budka, *Znaki Wodne Papierni w Rzeczypospolitej Polskiej w XVI w.*, w: *Papiernie w Polsce XVI wieku*, wyd. W. Budka, Wrocław-Warszawa-Kraków, Gdańsk 1971, nr 257; E. Laucevicius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIIIa. Atlasas*, Vilnius 1967, nr 1309-1317; J. Ptaśnik, *Papiernie w Polsce XVI wieku*, w: *Papiernie*, s. 59 przyp. 134; J. Siniarska-Czaplicka, *Papier druków tłoczonych w oficynach wielkopolskich od drugiej połowy XVI do końca XVII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 23 (1975) nr. 1, s. 13-14, 21; Ś. Żurowski, *Rękodzielnicze papiernictwo wielkopolskie do połowy XVII w.* w: *Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu*, t. 4, red. Z. Kamińska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 116; Ś. Żurowski, *Znaki wodne papiernictwa wielkopolskich XVI-XIX w.*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu w Poznaniu. Biblioteka

oprawa powstała w 1601 r. Niniejszy rok, może prawdopodobnie stanowić także przybliżony czas nabycia druku przez Walkonowskiego.

Na kolejny wolumin (431×300×148 mm) składają się dwa współoprawne tomy (trzeci i czwarty) *Biblii* wydanej w Wenecji w 1588 r. przez Societa dell' Aquilla che si rinnova²¹. Oprawa została sporządzona z tektury, którą powleczono pergaminem. Na dłuższych brzegach widoczne są ślady po rzemieniach lub taśmach do wiązania. Całość zdobień wykonano metodą tłoczenia na złoto. Dekoracja górnej okładziny opiera się na dwóch ramach, które stanowią dwa różne wyciski radełka o motywie roślinnym. Narożniki zwierciadła wypełniają plakiety o długości boków 65 mm z ornamentem wstęgowym i medalionem, na którym znajduje się uskrzydłona główka anielska²². W centrum zwierciadła wyciśnięto plakietę o wymiarach 70×53 mm z przedstawieniem ukrzyżowanego Chrystusa i dewizą w otoku: *CHRISTVS FACTUS EST PRO NOBIS OREDIENS VSQVE AD MORTEM MORTEM AVTEM CRVCIS*. Powyżej i poniżej tej plakiety umieszczono napis z tytułem i tomami dzieła. Dekoracja dolnej okładziny także opiera się na dwóch ramach. Zewnętrzną stanowią wyciski z ornamentem tralkowym objęte przez wycisk radełka o motywie plecionki. Z kolei ramę wewnętrzną tworzy wycisk radełka z motywem roślinnym. Narożniki zwierciadła przyozdabiają wyciski plakiety z wyobrażeniem zmartwychwstałego Chrystusa o długości boków 65 mm. Natomiast w centrum zwierciadła umieszczono superekslibris introligatorski, który tworzą trzy wyciski z tłoków. Pierwszy z godłem herbu Poraj wkomponowano w drugi z tarczą turniejową (43×32 mm). Otaczający je trzeci wycisk tworzy dwustrefowy owalny pierścień (70×53 mm), którego zewnętrzną strefę stanowi wieniec, a wewnętrzną dewiza: *ALCIORA TE [NE SCRVTATVS FVERIS SED QUAE PRAE] CEPIT TIBI DOMINVS COGITA ECCLESIASTI[us]*. Powyżej oraz poniżej odcisnięto napis i datę: *LEONAR[dus] THEOLO[giae] DOCT[or] // 1596 CANONI[us] GNESNE[nsis]* (il. 4). Kompartymenty na grzbiecie wydzielają wyciski radełek o motywie floralnym i plecionki. Całości oprawy dopełniają wyciski z tłoków o motywach roślinnych. Znak wodny znajdujący się na wyklejce księgi należał prawdopodobnie do papierni Claudea Denisea w Troyes²³. Niestety nie można jednoznacznie stwierdzić, gdzie oprawa została wykonana. Umieszczona na górnej okładzinie data: 1596 oznacza prawdopodobnie rok oprawienia druku. Może ona wskazywać również przybliżony czas nabycia woluminu przez L. Walkonowskiego.

V^o, 12 (1965) s. 255-271; por. J. Siniarska-Czaplicka, *Katalog filigranów czerpalni Rzeczypospolitej zebrany z papieru druków tłoczonych w latach 1500-1800*, Łódź 1983 s. 13 i nr 277-282.

²¹ AAGn., sygn. BK1686; Korytkowski, *Katalog*, s. 104-105, nr 47; zob. P. Pokora, M. Muraszko, *Skarby drukarstwa i introligatorstwa ze zbiorów dawnej Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie. Katalog wystawy w Bibliotece Raczyńskich. Poznań 5-30 maja 2015*, Poznań-Gniezno 2015, s. 23.

²² Przedstawione na plakiecie główki anielskie posiadają także charakterystyczne podgolenie. Niniejszy motyw był niezwykle popularny w Polsce, zob. A. Wagner, *Oprawy ksiąg Andrzeja Opalińskiego*, w: *Księgozbiór wielkopolskiego magnata. Andrzej Opaliński (1540-1593)*, red. A. Wagner, Poznań 2011, s. 178.

²³ Ten sam filigran widnieje także na wyklejce oprawy AA Gniezno, sygn. BK 1303.

Następny wolumin (188×128×56) zawiera druk *Promptuarium Morale* autorstwa Tomasza Stapletona, wydany przez wdowę po Johannie Moretusie i jej syna Johanna II Moretusa w Antwerpii w 1593 r.²⁴ Chroni go deska powleczo- na jasn ą sk ór ą i zaopatrzona w zapinki mosiężno-sk ór zane. Dekoracja górnej i dolnej okładziny została wykonana identycznie. Kompozycja opiera się na ramie utworzonej za pomocą radełka. Jego wycisk przedstawia oddzielone ornamentem kandelabrowo-roślinnym medaliony popiersiowe oraz cztery tarcze herbowe. Na pierwszej z nich znajduje się wspięty lew (lub lwica – stan wycisku nie pozwala na pełną identyfikację, gdyż nie sposób określić, czy ogon zwierzęcia jest pojedynczy czy rozdwojony). Na drugiej tarczy umieszczony jest herb elektorski – dwa skrzyżowane miecze. Na trzeciej wyobrażony jest herb Saksonii z rucianym wiankiem. Na czwartej tarczy znajduje się orzeł. W centrum zwierciadła wkomponowano wycisk plakiety o wymiarach 89×52 mm wyobrażającej w owalu Arkę Przymierza i ukrzyżowanego Chrystusa. Nad owalem umieszczono wyobrażenie Ducha Świętego w postaci gołębiczy oraz wieńczącym całość wyobrażenia imieniem Boga zapisanym w języku hebrajskim w promienistej glorii. Kompozycje dopełniają wyobrażenia aniołów z narzędziami męki Pańskiej (*Arma Christi*). Na plakiecie znajduje się także napis: *SIC DEVS DILEXIT MVNDVM VT OMNIS // QVI CREDIT IN EVM NON PREAT*, a także inicjały *S G.* (il. 5). Fragment filigranu wyklejki przedstawia bramę ze słabo czytelnym napisem w otoku. Nie najlepiej zachowany znak wodny nie pozwala dokładnie ustalić jego pochodzenia.

Zastosowana plakietka z inicjałami SG, wskazuje, że oprawę wykonano prawdopodobnie w warsztacie introligatorskim Simona Grahla na terenie Rzeszy lub Pomorza²⁵. Niestety nie sposób ustalić dokładnego czasu opracowania druku i pozyskania go przez Walkonowskiego. Przypuszczalnie nastąpiło to pomiędzy 1593 a 1617 r.

W przypadku dzieła *Neon Anthologion* autorstwa Antoniusa Arcudiusa został on w całości wydany w języku greckim w 1598 r. w oficynie Stamperia Apostolica Vaticana w Rzymie²⁶. Wymiary woluminu to 182×127×49 mm. Druk został oprawiony w pergamin. Na dłuższych brzegach znajdują się pozostałości po rzemieniach lub taśmach do wiązania. Dekorację wykonano w całości metodą tłoczenia na złoto. Kompozycja górnej i dolnej okładziny wygląda prawie identycznie. Ramę tworzą podwójne linie, której zewnętrzne narożniki ozdabiają wyciski listków z żółędziem, a wewnętrzne główki maku. Różnica między zdobieniem górnej i dolnej okładziny polega na zastosowaniu różnych plakierek w centrum zwierciadła okładzin. W przypadku górnej okładziny użyto plakietki (43×33) mm z ukrzyżowanym Chrystusem i monogramem IHS. Natomiast w zwierciadle dolnej okładziny zastosowano wycisk z wizerunkiem Matki Boskiej Immaculaty o wymiarach 43×33 mm. Związki grzbietu zostały objęte w dwie linie, a pośrodku kompar-

²⁴ AAGn., sygn. BK1055; Korytkowski, *Katalog*, s. 550-551 nr 597.

²⁵ K. Hartleb, *Rollen- und Plattenstempel des XVI Jarhunderts unter Mitwirkung von Dr. Ilse Schunke*, Bd. 1, Leipzig 1928, s. 155; W oparciu o kilka innych opraw z AAGn., można przypuszczać, że introligator Simon Grahl mógł działać również na Pomorzu. Niniejsze zagadnienie wymaga jednak dokładniejszej analizy, której wyniki zostaną opisane w przygotowywanym artykule.

²⁶ AAGn., sygn. BK 543.

tymentów umieszczono pojedyncze wyciski o motywie roślinnym. Na wyklejce druku znajduje się znak wodny przedstawiający herb Grzymała z pastorałem i infułą. Posługiwała się nim prawdopodobnie, należąca do biskupów poznańskich, papiernia w Główniej²⁷. Na przełomie XVI i XVII w. jedynym grzymali-tą na stolcu biskupim w Poznaniu w latach 1601-1607 był Wojciech Gościński²⁸. W związku z tym można przypuszczać, że oprawę wykonano między 1601-1617 r. przez miejscowego introligatora. Prawdopodobnie także w tym czasie L. Walkonowski nabył niniejszy wolumin.

Następny egzemplarz (216×180×64 mm) zawiera tom trzeci druku *De Bono Status Religiosi*. Jest to dzieło Hieronima Platusa, które zostało wydane w Trewirze w 1593 r. w oficynie Henricusa Bocka²⁹. Oprawę książki wykonano z fazowanych desek pokrytych brązową skórą, na której znajdują się ślady zapinek mosiężno-skórzanych. Górną okładzinę przyozdobiono za pomocą wycisku tłoków, radełka oraz plakiet. Dekoracja opiera się na kompozycji ramowej z obszernym zwierciadłem. Ramę stanowi wycisk radełka o ornamentcie plecionkowym ujętym w linie, której narożniki zdobią plakiety maureskowo-wstęgowe. W zwierciadle umieszczono pojedyncze wyciski o motywie floralnym oraz wycisk plakiety z ukrzyżowanym Chrystusem o wymiarach 73×56 mm. W przypadku dolnej okładziny jej dekorację oparto na kompozycji ramowej. Zewnętrzną ramę stanowi wycisk radełka z motywem palmetowo-arkadowym, a wewnętrzną wycisk tego narzędzia z przedstawieniem półpostaci biblijnych, których poszczególne przedstawienia rozgraniczają tabliczki identyfikacyjne i ornament kandelabrowo-roślinny. Wąskie zwierciadło pozostało puste bez żadnych zdobień. Nie sposób ustalić dokładnej daty i miejsca wykonania oprawy. Podobnie wygląda kwestia czasu nabycia woluminu przez Walkonowskiego. Można tylko przyjąć, że druk został oprawiony i trafił do zbiorów kanonika pomiędzy 1593 a 1617 r.

Ostatni prezentowany wolumin (145×92×33 mm) zawiera dzieło *Romanae Correctionis in Latinis Bibliis Editionis Vulgatae* autorstwa Francois Lucasa wydane w Antwerpii przez Jana Moretusa w Oficynie Plantiniana w 1603 r.³⁰ Druk ten oprawiony jest w pergamin, na którym widoczne są ślady po rzemieniach lub

²⁷ Znakiem wodnym z herbem Grzymała, pastorałem i infułą odznaczała się także papiernia w Mogile pod Krakowem, jednak filigran na wyklejce tego druku najbardziej przypomina te pochodzące z papierni w Główniej, por. K. Badecki, *Znaki wodne w księgach Archiwum miasta Lwowa 1382-1600*, Lwów 1928, s. 20 nr 109, s. 21 nr 132; Ch.M. Briquet, *Les filigranes*, vol. 1, nr 2337-2338; W. Budka, *Papiernie Poznańskie*, w: *Antologia prac historyka papiernictwa Włodzimierza Budki*, Duszniki Zdrój 2009, s. 142, 144, 145, 147 i 149; Laucevičius, *Popierius*, nr 667-669; Ptaśnik, *Papiernie*, s. 20-21, 22, 54 przyp. 97 i s. 59 przyp. 133; Siniarska-Czaplicka, *Katalog*, s. 14, nr 352; *taż*, *Papier druków tłoczonych*, s. 16 ryc. 8, s. 18 i 21; Żurowski, *Rękodzielnicze*, s. 112-116; *tenże*, *Znaki*, nr 13, 14.

²⁸ Budka, *Papiernie*, s. 147; Siniarska-Czaplicka, *Papier druków tłoczonych*, s. 14; D. Mąniowska, *Wawrzyniec Gościński*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, red. K. Lepszy, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959, s. 379-382; A. Stępkowski, *Wawrzyniec Grzymała Gościński: przyczynek do biografii*, w: *O senatorze doskonałym studia. Prace upamiętniające postać i twórczość Wawrzyńca Gościńskiego*, red. A. Stępkowski, Warszawa 2009, s. 29-30.

²⁹ AAGn., sygn. BK1082.

³⁰ AAGn., sygn. BK1935; *Katalog*, s. 122-123, nr 150.

taśmach do wiązania. Zdobienia górnej i dolnej okładziny wykonano identycznie. Dekoracja opiera się na ramie składającej się z dwóch linii, w której narożnikach umieszczono wyciski o ornamencie roślinnym. W utworzonym w ten sposób szerokim zwierciadle obu okładek wyciśnięto plakiety 34×34 mm przedstawiającą ukrzyżowanego Chrystusa oraz Matkę Boską i św. Jana Apostoła. Na grzbiecie podwójne linie wyznaczają kompartymenty, na których umieszczono wyciski o ornamencie floralnym. Całość zdobień wykonano metodą tłoczenia na złoto. Miejsce opracowania druku nie jest znane. Czas jego opracowania oraz nabycia przez L. Walkonowskiego można ustalić na lata 1603-1617 r.

Spośród powyższych druków pięć oprawiono w pergamin, który często obleczone na tekturze, a dekoracje przeważnie wykonano z dobrej jakości złota³¹. W sumie do tej pory odnaleziono trzynaście woluminów z podobnie wykonaną i przyozdobioną oprawą. Mogło mieć to związek z upodobaniem L. Walkonowskiego do tego rodzaju opraw oraz z ich tańszą ceną. Można przypuszczać, że jedynie dwa obiekty zostały oprawione przez lokalnego introligatora. Natomiast w przypadku jednego woluminu oprawę wykonano przypuszczalnie na terenie Rzeszy lub Pomorza. Miejsce opracowania reszty woluminów nie sposób dokładnie ustalić. Inną zastanawiającą kwestią w przypadku kilku druków jest duża rozbieżność czasowa między datą wydania a datą opracowania, która waha się od kilkunastu do kilkudziesięciu lat³². Niewykluczone, że dopiero po wielu latach od wydania, druk został opracowany. Jednak istnieje także możliwość, że pierwotna oprawa po jakimś czasie uległa zniszczeniu, po czym została zdjęta i zastąpiona inną.

Spośród opisanych powyżej woluminów, tylko trzy posiadają znaki własnościowe Leonarda Walkonowskiego w postaci superekslibrisu³³. Analiza znaków własnościowych wskazuje na przynależność L. Walkonowskiego do rodu Porajów. Dotychczas w literaturze przedmiotu nie było wiadome jakim herbem sygnował się kanonik. Porównanie proveniencji w poszczególnych drukach świadczących o przejściu księgi po śmierci L. Walkonowskiego na rzecz kapituły wskazuje, że wpisywały ją co najmniej trzy ręce³⁴. Natomiast w przypadku wpisów wskazujących na własność Kapituły Katedralnej w Gnieźnie, sporządzała je jedna ręka. Brak starszych proveniencji niż te dotyczące Leonarda Walkonowskiego na wszystkich odnalezionych drukach z jego zbiorów, może świadczyć, że najprawdopodobniej był on ich pierwszym właścicielem.

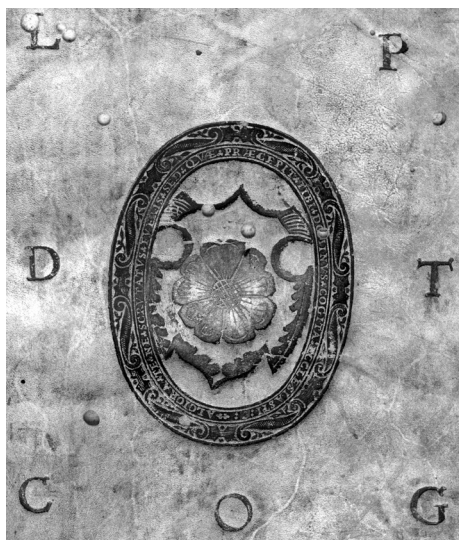
Słowa kluczowe: Leonard Walkonowski; Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie; Biblioteka Katedralna w Gnieźnie; superekslibris; introligatorstwo; oprawy; filigrany

³¹ AAGn., sygn.: BK543; BK856; BK1593; BK1686; BK1935.

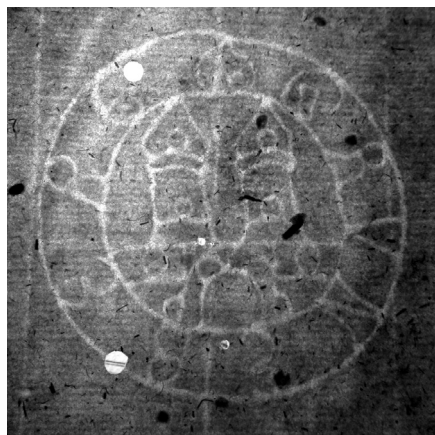
³² AAGn., sygn.: BK856; BK1593; BK1686.

³³ AAGn., sygn.: BK1686; BK856; BK1593

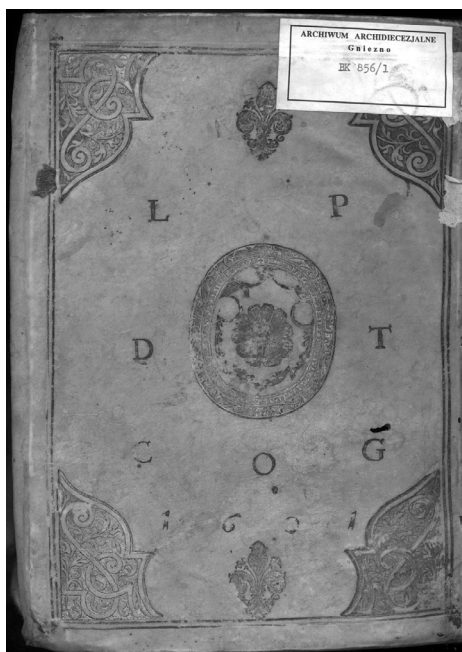
³⁴ Por. AA Gniezno, sygn.: BK305; BK543; BK1935.

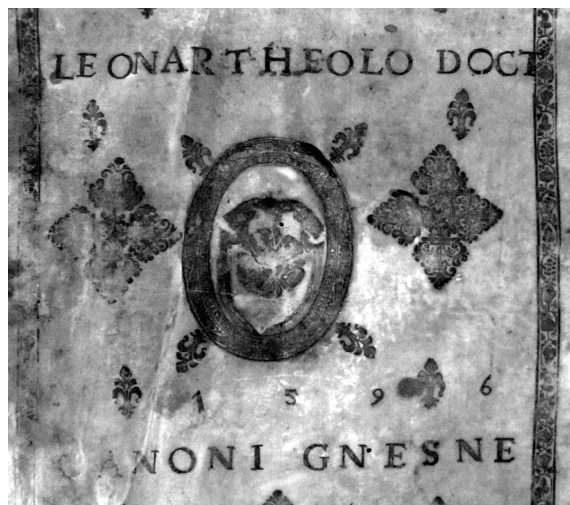
Il. 1. Superekslibris Leonarda Walkonowskiego. Źródło: AAGn. sygn. BK1593.
Fot. R. Franczak

Il. 2. Znak wodny należący do zielonogórskiej papierni w Krępiej na Dolnym Śląsku. Źródło: AAGn., sygn. BK1593.
Fot. R. Franczak

Il. 3. Górna okładzina oprawy starodruku z 1583 r. Źródło: AAGn., sygn. BK856.
Fot. M. Macioszek

Il. 4. Superekslibris Leonarda Walkonowskiego. Źródło: AAGn, sygn. BK1686. Fot. M. Krobski

Il. 5. Odrys plakiety z inicjałami SG. Źródło: AAGn., sygn. BK1055. Fot. M. Muraszko

BIBLIOGRAFIA**Źródła**

Archiwum Archidiecezji Gnieźnieńskiej (AAGn)

sygn.: A. Cons. A 112-113.

sygn.: BK305; BK543; BK738; BK856; BK866; BK989; BK1055; BK1082; BK1298; BK1303; BK1593; BK1649; BK 1686; BK1935.

Katalog ks. Korytkowskiego, rkps, brak sygnatury.

Opracowania

Badecki Karol, Znaki wodne w księgach Archiwum miasta Lwowa 1382-1600, Lwów 1928.

Briquet Charles Moïse, Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier, des leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600, Leipzig 1923, vol. 1-3.

Budka Włodzimierz, Papiernie Poznańskie, w: Antologia prac historyka papiernictwa Włodzimierza Budki, Duszyni Zdrój 2009, s. 142-152.

Budka Włodzimierz, Znaki Wodne Papierni w Rzeczypospolitej Polskiej w XVI w., w: Papiernie w Polsce XVI wieku, wyd. Włodzimierz Budka, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 69-79, nr 1-226.

Cubrzyńska-Leonarczyk Maria, Superekslibrisy Polskie XVI-XVIII w. Centuria Druga, Warszawa 2001.

Franczak Radosław, Pozostałości księgozbioru kanonika gnieźnieńskiego Leonarda Walkonowskiego w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, „Archiwista Polski”, 3 (2014) s. 31-39.

Hartleb Konrad, Rollen- und Plattenstempel des XVI Jahrhunderts unter Mitwirkung von Dr. Ilse Schunke, Bd. 1, Leipzig 1928

Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. t. IX, wyd. przez Jan Nepomucen Bobrowicz, Lipsk 1842.

Hössle Friedrich, Die Papiermühle Krampe bei Grünberg, „Der Papierfabrikant”, Bd. 33, 1935, Nr. 43.

Laucevičius Edmundas, Popierius Lietuvoje XV-XVIIIa. Atlasas, Vilnius 1967.

Maniewska Danuta, Wawrzyniec Goślicki, w: Polski Słownik Biograficzny, t. 8, red. Kazimierz Lepszy, Wrocław-Kraków-Warszawa 1959, s. 379-382.

Maleczyńska Kazimiera, Dzieje Starego Papiernictwa Śląskiego, Wrocław-Kraków-Warszawa 1961.

Piekarski Kazimierz, Superexlibrisy Polskie od XV do XVIII wieku, Kraków 1929.

Pokora Piotr, Muraszko Michał, Skarby drukarstwa i introligatorstwa ze zbiorów dawnej Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie. Katalog wystawy w Bibliotece Raczyńskich. Poznań 5-30 maja 2015, Poznań-Gniezno 2015.

Ptaśnik Jan, Papiernie w Polsce XVI wieku, w: Papiernie w Polsce XVI wieku, wyd. Włodzimierz Budka, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 13-31.

Siniarska-Czaplicka Jadwiga, Katalog filigranów czerpalni Rzeczypospolitej zebrany z papieru druków tłoczonych w latach 1500-1800, Łódź 1983.

Siniarska-Czaplicka Jadwiga, Papier druków tłoczonych w oficynach wielkopolskich od drugiej połowy XVI do końca XVII w., „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 23 (1975) nr 1, s. 249-274.

Schmidt Hugon, Geschichte der Stadt Grünberg in Schlesien, Grünberg 1922.

Sipayłło Maria, Superekslibrisy Polskie XV-XVIII w., Warszawa 1988.

- Stępkowski Aleksander, Wawrzyniec Grzymała Goślicki: przyczynek do biografii, w: O senatorze doskonałym studia. Prace upamiętniające postać i twórczość Wawrzyńca Goślickiego, red. Aleksander Stępkowski, Warszawa 2009.
- Wagner Arkadiusz, Oprawy ksiąg Andrzeja Opalińskiego, w: Księgozbiór wielkopolskiego magnata. Andrzej Opaliński (1540-1593), red. Arkadiusz Wagner, Poznań 2011.
- Żurowski Stanisław, Rękodzielnicze papiernictwo wielkopolskie do połowy XVII w., w: Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu, t. 4, red. Zofia Kamińska, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Żurowski Stanisław, Znaki wodne papiernictwa wielkopolskich XVI-XIX w., „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu w Poznaniu. Biblioteka V”, 12 (1965) s. 255-271.

**THE VOLUME BINDINGS FROM THE CANON OF GNIEZNO
LEONARD WALKONOWSKI'S LIBRARY IN THE ARCHDIOCESAN
ARCHIVE OF GNIEZNO**

Summary

The article presents additional volumes found in the collections of the former Cathedral Library, formerly owned by the Canon of Gniezno Leonard Walkonowski, (around 1550-1617). The author pays special attention to the bindings of the volumes, trying to determine when and where they were made. On the other hand, thanks to a thorough analysis of the supralibros, it was possible to determine Walkonowski's affiliation with the Poraj family.

Keywords: Leonard Walkonowski; the Archdiocesan Archive in Gniezno; the Cathedral Library in Gniezno; supralibros; a bookbinding; bindings; filigrees

Translated by Aneta Kiper